

Diwon Cebexçuri dı Mefhumê Welati

Danyal APUHAN

Xulasa

Erdo ki xelq sera cuyeno u kulturê xo nano ro u goreyê kulturê xo cuyeno te ra welat vaciyeno. Qê xelq welat cayo wertağ o. Benateyê xelq dı fikrê merdıman ciya bo zi mefhumê welati insanan dı yew nermi vırazeno u yew binan ra keno nızd. Wexto ki merdım welatê xo ra dur bımano waştışê welat dı cuyayış bınêna beno muhim. Gayeyê ma meqale, hesretê welati serê nuştayanê şair/nuştog dı çı qeydı yew tesir keno serê mefhumê welat ra mocnayış o. Diwan dı baweri, heskerdışê Allah u pêğemberi, eşqo ilahi, cayê mubareki sey Mekke u Medine, merg u cuyayış, edeb u heyra, faslê heyatê insani, dunya u axiret, welat usn mewzuyan newriye. “Diwon Cebexçuri” dı welat yew mefhumo muhim o. Diwan dı welat; vera duşmen veciyayış, yewbiyayışê miletê İslam, welatê her kesi ci rê weş ameyış, qê welati xebatkerdış ser dı yew mefhumo tesirın yeno diyayış. Welat dı problemi zafı bı zi ini probleman ra xelisiyayış dı omidê şairi est o. Diwan dı mefhumê welati çend manayan dı şuguliyayo. Ina xebat dı ser o ini manayan dı vınertiyo u misal diye. Ino het ra mefhumê welati têna pabesteyê yew cayi nêşuguliyayo. Xususiyetê ey çito, kama yo mana dı şuguliyayo ino cihet ra newriyo.

Çekuyi Muhimi: Diwan, Diwon Cebexçuri, Mefhumê Welati.

The Concept of Homeland in Divan of Cebexçuri

Abstract

The place where people live, create their culture and live according to their culture is called homeland. Homeland is a common place for the people. Even though people have different opinions among the public, the concept of homeland leaves a pleasant feeling in people and brings people closer to each other. When a person is away from his homeland, his desire to live in his homeland becomes important. The purpose of this article is to show how longing for the homeland affects the poet/writer's writings through the concept of homeland. In the Divan, faith, love of Allah and the Prophet, divine love, holy places such as Mecca and Medina, death and life, decency and modesty, the division of human life, this world and the afterlife, homeland, etc. topics have been covered.

Homeland is an important concept in the “Cebexçuri's divan”. Homeland on the couch; It is seen as a concept that has an impact on being against the enemy, the unity of the Islamic nation, the pleasantness of the homeland for everyone, and working for the homeland. Even though there are many problems in the country, the poet has hope. The concept of homeland was used in several meanings in the Divan. In this study, these meanings are emphasized and examples are given. For this reason, the concept of homeland is not used in relation to a place. It is processed in terms of the characteristics of the homeland and the meanings in which it is used.

Keywords: Divan, Divan of Cebexçuri, The Concept of Homeland.

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ

YAŞAYAN DİLLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Yıl/Year: 2023 • Cilt/Volume: 9 • Sayı/Issue:18

Danyal APUHAN

Dr. Öğr. Üyesi

Universiteya Bingoli

Qısımê Zıwan u Edebiyatê Zazaki

danyal_12@hotmail.com

ORCID: 0000-0003-3997-3574

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi / Research Article

Makale Geliş Tarihi / Received: 18.09.2023

Makale Kabul Tarihi / Accepted: 13.12.2023

Makale Yayın Tarihi / Published: 25.12.2023

DOI: 10.56491/buydd.1360136

Atıf / Citation:

Apuhan, D. (2023). Diwon Cebexçuri dı

Mefhumê Welati, Bingöl Üniversitesi Yaşayan

Diller Enstitüsü Dergisi, 9(18), 36-46

Çabakçuri Divanı'nda Vatan Kavramı

Özet

Halkın üzerinde yaşadığı, kültürünü oluşturduğu ve kültürüne göre yaşadığı yere vatan denilir. Halk için vatan ortak bir yerdir. Halk arasında insanların fikri ayrı olsa da vatan kavramı insanlarda bir hoşluk bırakır ve insanları birbirine yakınlaştırır. İnsan vatanından uzak kaldığında vatanda yaşama isteği daha da önem kazanır. Bu makalenin amacı, vatan hasretinin şair/yazarın yazdıkları üzerinde nasıl bir tesir bıraktığını vatan kavramı üzerinden göstermektir. Divanda inanç, Allah ve peygamber sevgisi, ilahi aşk, Mekke ve Medine gibi kutsal yerler, ölüm ve yaşam, edep ve hayâ, insan hayatının faslı, dünya ve ahiret, vatan vb. konular işlenmiştir.

“Cebexçuri divanı”nda vatan önemli bir kavramdır. Divanda vatan; düşmana karşı olma, İslam milletinin birliği, vatanın herkes için hoş oluşu, çalışma üzerinde tesiri olan bir kavram olarak görülür. Vatanda problemler çok olsa da şairin bir umudu vardır. Divanda vatan kavramı birkaç manada kullanılmıştır. Bu çalışmada söz konusu manalar üzerinde durulmuş ve örnekler verilmiştir. Bu cihetiyle vatan kavramı bir yere bağlı olarak kullanılmamıştır. Vatanın özelliği ve kullanıldığı manalar cihetiyle işlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Divan, Cebexçuri Divanı, Vatan Kavramı.

Destpek

Erdo ki xelq seri ey dı goreyê kulturê xo bîşko xoser hereket bıkeru u bıcuvo te ra welat vaciyeno. Kelimeya welati bı manaya umumi, prosesê tarix dı insani ki eyne çarenuştışê (kader) yın eyne yo, herêma xo bı tecrubeyo wertax alaweni yena ini manayan. Fikrê welati newe yo, labelê hisê welati qasê tarixê insanti verên o (Kurt, 2009:107). Edebiyato klasik dı welat zafeyê ca dı pê kelimeyanê ca, ko, bacar piya manayê cayê waştı u heskerdışê welati pê vateyê “Hubbû'l vatan mine'l iman” (heskerdışê welati iman ra ya) şuguliyaya (Sarı, 2016 :213). Labelê Mela Aziz Beki diwan dı mo vate ra behs nêkerdo. Ino weziyet, heskerdış u hesretê welat dı yew kêmasi nêvırašto.

Xaseten nuştog/şairi ki hesretê welati anceni, edebiyat dı ca dani mefhumê welati. Hesretê welati, eşqê welati kam dı zêdi bo, bînekı zi qelema kam ki zıxmi bo nuşte u şiiiranê weşan nuseno. Edebiyatê Zazaki hetê nuştış ra erê destpêkerdo. Labelê hesretê welati, waştışê azadiyê welat, nuştog u şairanê Zazayan dı ca gureto. Çunki zafeyê nuştog u şairê Zazayan qê wendış, qê xebat usn mewzuyan welatê xo caverdo u şiyi ğurbet. Welat ra durmendış nuştogan dı biyo sebebê hesretê welati u hisê xo pê qelem nuştı.

Cayo ki nuştog/şair tede biyo, herêma ki tede cuvo, cayo ki te ra heskerdo nuştıyê ey dı tesir keno. Meselê ki dor dormaleyê nuştog/şair dı beni, qelemê ey dı xo ramocneni. Nuştog/şair nêşkeno ini meseleyan ra xo dur tepışo. Çunki wı aidê yew şari yo, derd u keder u şabiyayışê şari nuştog/şairi zi eleqedar keno. Wexto ki nuştogı nuştıyê xo nuseni, şairi şiiirê xo nuseni tı vani têna hisanê xo nuseni. Labelê nuşte u şiiiranê xo dı ca dani fikr u hisanê şarê xo.

Merdimi ki yew welat dı cuyeni, fikrê inan yewbinan ra ciya bo zi ifadeyê cayê u welatê inan, cayê biyayış u cuyayış u heyatê xo dewamkerdışê inan usn dı ma vineni ki qê herkesi welat yew cayo muhimo u şirin o. Ina muhimi u şiriniyê welat insan dı yew his vırazeno. Ino his insanan mecburê tikeyê karan keno: Wayirê welat veciyayış, qê welati mucadelekerdış, xebitiyayış... Eg welatperweri wayirê welatê xo meveciyi kes wayirê welatê inan niveciyeno u welat bêwayir maneno.

Welat, goreye zafeyê insanan cayo muqeddes ameyo vinayış. Welat, cayo muqeddeso ki ey dı cuyayış pê unsuranê madi u manewiyan beno (Bayrak, 2007:181). Welat nê bêmadi beno, nê zi bêmawewi beno. Wayirê welat veciyayış dı unsurê madi u manewi yew binan keni tamam.

Can u ruh u bedenê insan ci rê emanet ê. Wexto ki insan dunyayê xo bedılna ini zi teslim keno. Madem nê çiyi emanet ê, insan çı ra honde dusiyo ina dunya rı? Qê welati teslimkerdışê emanet ra gereka insan dur meşiyero (Çalışkan, 2014:94). Peyni ra peyni merdim miren u şino. Ina dunya dı çına rê mucadele kerda, çınay ser o xebitiyo, wext u emrê xo ça dı viyarno nê muhim i. Eg insan qayilo emanetê xo yew şeklo mureffeh dı teslim bıkeru gereka qê welati bıxebitiyo.

1. Manayê Mefhumê Welati

Kelimeya wetan Erebki ya. Zazaki dı qê wetani kelimeya welati şuguliyeno. Manayê welati; yew erdo ki xelq serê ey dı cuyeno u kulturê xo nano ro u goreyê ê kulturi cuyeno te ra welat vaciyeno. Metnanê edebiyani dı, merdım ki tede ameyo dunya, niştı ro, cayo ki tede cuyo, cayê bab u kalan welat yeno zanayış. Goreyê fitratê insani; çiyı ki xo aidê yı hiskeno, ay çı ra heskeno. Ino heskerdiş maneno heskerdişê dadi. Belka ino rıd ra edebiyatê Tırki dı welat teşbihi dadi beno u mefhumê “ana vatan” şuguliyeno (Jawadi, 2021:123).

1.1. Edebiyat dı Mefhumê Welati

Cayo ki merdım tede ameyo dunya te ra welat vaciyeno. Ino mana dı merdım welatê xo ra bivêciyo şiyero duri o ca ci rê beno ğurbet. Ino cayo ki şiyı cı, wazeno wa paytext bı, semedê insan ferq nêkeno, insan xo hina zi ğurbet dı vineno (Levend, 1984:604). Edebiyat dı hem mewzuyê meseleyê ferdi hem zi mewzuyê meseleyê ictimai nusiyyeyi. Eşq, sebir, tenayiyê, merg, gerayışê heqiqet usn mewzuyi, ferdan eleqedar keni; semedê inan ma eşkeni vacı mewzuyo ferdi yo. Tıkeyê nuştıoğan derheqê mewzuyê ferdi dı nuştıyeyi nuştı, tıkeyê nuştıoğan zi derheqê mewzuyanê ictimai nuştıyeyi nuştı. Mewzuyanê ictimai ra yewi zi mewzuyê welat o. Mewzuyê welat yew mewzuyo muhim o. Çunki milet dormaleyê yew erd dı yena pêser u uca semedê xo welat qebul kena (Jawadi, 2021:122).

1.2. Şeklê Şugulyayışê Mefhumê Welati

Mıyanê mexluqatanê Humayi dı qabiliyetê fikıryayışê insan est o. Fikıryayışê mexluqatanê binan çin o. Ino het ra insan mexluqatanê binan ra beno ciya. İnsan qayilo ki fikrê xo insananê binan rê zi bar bıkerı. Fitratê insan dı teberê dunya rê yew irtıbatı vıraştış u insananê binan dı yew munasebetikerdiş est o. O semed ra verê cu pê qısekerdiş, dima zi pê nuştış ino waştışê xo her roc aver berdo. Edebiyat zi wına ameyo wertı. İnsan, ifadekerdişê hisanê xo yo şexsi ra ver, dunyaya ki ha dormalê ey dı derheqê ina dunya dı hisanê xo ifade keno. Ma yewna qedı vacı, insan verê cu dunyaya nesnel teswir keno badê cu derheqê dunyaya şexsi hisanê xo ifade keno. Wexto ki insan qayil bo hisanê xo vaco, o wext edebiyati rê muracat kerdo. Eşq, tenayiyê, ruh, şabiayış, irfan usn mewzuyanê ferdi ra ver, cayo ki tede cuyeno, cemat ki xo aidê yın vineno, mucadeleyê cuyayış u estbiyayış, ewil kam muhatab gureto ê teswir kerdi. Ino şekil dı dor dormaleyê insan, cayo ki insan tede ameyo dunya u tede cuyo eleqe moto cı u ino biyo mewzuyê edebiyati. Mefhumê welati zi yew temaya muhim qebul biyo. Labelê temaya welati, qedo kı ewro şuguliyena edebiyato klasiko verên dı wına nêşugulıya bı. Edebiyat dı temaya welat bibi labelê nameyê welati sey terim nêşugulıya bı (Jawadi, 2021:122).

2. Heyatê Mela Aziz Beki u Eserê Ey Diwon Cebexçuri

Mela Aziz Beki, dewa Şênık ê Çolig dı 1945 dı ameyo dunya. Babiyê ey Mela Muhammed Efendi, dadiyê ey Sabite xanim a. Mela Aziz Beki, ver babiyê xo dı destpê ders kerdo. Dersa Quran, Erebki u Eqaid babiyê xo ra geno u dima zi medresa dı destpê tedrisat keno. Benateyê 1959-1969 medreseyanê Çolig, Diyarbakır, Batman u Merdin dı dersan geno. Badê tedrisatê medresa kademeya yewın u dıynê İmam Hatip, dima zi Liseya Çoligi teber ra qedineno (Varol, 2017:440). Beki; benateyê 1970 u 2009 dı melati, muftiyi, muavinê mişawırtı ê komelki, vaizi, wezifedareyê talimi keno. 1979 dı Universiteya Erciyes Enstituya Berz ê İslam dı lisans qedineno. Universiteya Erciyes dı 1991 dı lisanso berz, 1995 dı doktora qedineno. 2002 dı beno doçent, 2009 dı beno profesor. 2009 dı Universiteya Dicle dı akademi dı destpê xebat kerdo. Benateyê 2011 u 2015 dı Universiteya Çolig dı xebitiyo u teqawıt biyo. Teqawıt ra dima mudeyêk Universiteya Sabahattin Zaim dı xebitiyo (Narin, 2016:176-177).

Mela Aziz Beki, yew alimo ki, hem tedrisato klasik hem zi tedrisato modern diyo. Bê meqale u sempozyuman des hebi kitabı ey neşir biyi (Narin, 2016:183). İni kitabın ra yew zi mewzuyê ina meqale “Diwon Cebexçuri” yo. İno diwan hetê Murat Varol ra ameyo hedırkerdiş u 2015 dı neşir biyo (Beki, 2015). Diwan dı baweri, heskerdişê Allah u pêğemberi, eşqo ilahi, cayê mubareki sey Mekke u Medine, merg u cuyayış, edeb u heya, faslê heyatê insani, dunya u axiret, welat usn mewzuyan newıriye. “Diwon Cebexçuri” dı şiiirê Zazaki, Tırki, Erebki u açarnaye (tercume) piyore piya 133 şiiir ca geni. İnan ra 2 hebi şiiirê Erebki, 3 hebi şiiirê açarnaye, 11

hebi şîirê Tırki u 117 hebi şîirê Zazaki ye. Diwan dı 1064 beyit, 164 çarane, 19 pancrêzi, yew şîira serbest est a (Varol, 2017:440-441).

3. Şiiranê Diwon Cebexçuri dı Welat

Şair, qıcti ra medresa dı destpê wendış kerdo. Ziwanê dadiyê ey Zazaki bı. Medresa dı Kurmanci u Erebki dı ders di bi. Keyê xo ra durmendış yew hesreti ey dı vıraştı. Badê tehsilê medresa destpê akademi kerdo. Ino weziyet, şair welat ra dur fineno. Ino durmendış caye ra bo. Labelê eql u fikr u hisê şair welat ra dur nêkewto. Bilaeqs şair, hem gureyê xo yo resmi kerdên hem zi pê şîiran hesretê welatê xo ardını zıwan. Welat ra durmendışê şairi; ğurbet, welat, hesret u cerabiyayış ser o şîiran dano nuştış (Apuhan, 2022:521). Yew şairo winayın helbet şîiran u nuştayanê xo derheqê hesretê welat dı nuseno. Şair wexto ki teberê welatê xo dı bı şîiri Zazaki nuştêni, labelê o wext neşır nêkerdê bi. 2015 dı bı nameyê “Diwon Cebexçuri” şîiri şairi neşır biyi (Beki, 2015).

Kelimeya wetani Erebki ya. Zazaki dı te ra welat vaciyeno. Şair diwanê xo dı hem kelimeya Erebki ê wetan, hem zi kelimeya Zazaki ê welat şugulnaya. Hıri cayan dı kelimeya wetani, 92 caye dı kelimeya welati şuxulnaya.

Şair, şîiranê xo dı kelimeya welati çend manayan dı şugulneno. Derheqê inan dı çend misali:

Şair, kelimeya welati cayo ki tede ameyo dunya semedê ucayi şugulneno:

A men çimê hasron wepê çimon mı
Şar welat ma ra yaron bên mêymon mı
 ... (Beki, 2015:264)

Welat bı zê gul û ‘anber buê misk kerd vıla ta Xeyber
În talebê xeyrul beşer kuesşkê Cebaxçur kot sefa (Beki, 2015:416)

Şair kelimeya “diyar” herindê welat dı u semedê herême şugulneno:

De dayê dayê dayê
Adır kot felekon dari Îslomi
Şewatı kot diyari ‘Areb û ‘Acemi
Bıra biyo celladi birê xu
Welat biyo zê cahimi
 ... (Beki, 2015:242)

Şair kelimeya “zemin ummet” herindê welat dı şugulneno u diyarê Îslam qesd keno:

Qur’on biyo aşm sunnet biyo zê astarê arşı sema
Ferş biyo zê yo kitlê nuri keyfi ummet kot sema
Nata wata şo bê kê bı sêr zemin ummetê ma
Ina bayraq bayraqê dini mubini Îslom a (Beki, 2015:62)

Şair kelimeya welati semedê dewlet şugulneno:

...
Welat mij û dumon ra pak ık dayê
Welat ma guneko dayê şar ma guneko dayê
Gıştê xu qelem ık dayê guinê mı murekkeb ık dayê
Meydon Tahriri xu r’ defter ık dayê
Derdon birinê şar Mısır binus daye
 ... (Beki, 2015:252)

Şair kelimeya welati semedê cayo ki Xıristiyani tede cuyeni sey welatê Hz. Mesih

(İsa) şugulneno:

*‘İffet edeb haya barkerd welat Hazreti Mesih ra
Nê ‘aziz mend nê dêri mend pêrin bar kerd şî ita ra (Beki, 2015:44)*

Şair kelimeya welati semedê goristan (mezelan) şugulneno:

*Kom êr bar ken ita ra şın kom biyer bar ken uca ra şın
Peni d’herkes ita ra şın şın welatı gueristoni (Beki, 2015:296)*

Şair kelimeya welati semedê dunya u axiret (welat natin, welat wêtin) şugulneno:

*Gueriston yo dueğêka mon ‘alêm mendiş û hem merdiş
Welat natin ‘alêm merdiş welat wêtin ‘alêm mendiş (Beki, 2015:296)*

3.1. Diwon Cebexçuri dı Canê Xo ra Gırd Vinayişê Welati

Însan wexto ki yew çî ra hes bikero, yew ca weş u hewl bivino çımanê ey dı cayo şiriniyer uca yo. Qê cayo şirin icap bikero merdım xo gereka feda bikero. Şair, hemeyê cayê welati sey gul vineno, gulanê welati gulperi ra rındêr vineno. Nazarê şair dı qê wına yew cayo rınd u şirin her kes can u malê xo feda keno. Haydar, leqebay Hz. Ali ya. Hz. Ali qê dewayê İslam zaf fedakartiya gırd kerda. Yew merdım qehraman u camêrd bı. Şair, qê welato şirin xo fedakerdiş dı hunerê telmih vırazeno. Pê pers vano, kam xo qurbanê ino welat nêkeno sey Heyderi. Yani qê welato şirin her kes xo feda keno:

*Kom xu qırbon in welat şirin nêken zê Hayderi
Her cê yi raşt monen gul guil yi rınd zê gulperi (Beki, 2015:182)*

3.2. Diwon Cebexçuri dı Ğeriban Sey Duşmên Vinayiş

Şiirê Muslumanan dı “kafiri” pê kelimeya duşmeni name beni (Karga, 2019:199). Diwan dı; kam ki İslamiyet rê duşmenati keno, Musluman rê zulum keno, şair inan sey duşmen vineno. Ina duşmenati zulum kam ra yeno inan rê bena. Duşmenatiya şexsi niya, duşmenatiya ictimai ya. Diyarê İslam kewto bin hukmê kufri, ino hal şairi bêhuzur keno. Şair; sebebê bırindari Muslumanan dı kêması, Awrupa u Amerika zi suçdar vineno:

*Watên Qur’on ho kot bin dêsti kufri
Welat Furqon ho kot bin dêsti şerri
Welat ummetê Ahmêd piyêr bırindar
Bırindari tirê yo Corci kindar (Beki, 2015:110)*

3.3. Diwon Cebexçuri dı Ğurbet u Ğeribi

Allah Quran dı vano ki; her kes yew roc mireno....(Ali imran, 185). Wextê mergê insan ame, wazeno wa welatê xo dı bı, wazeno wa Ğurbet dı bı merdım helbet mireno. Ino gure dı şek u şubhe çin o. Yewi zi muta-sawıfı, ina dunya sey cayo Ğurbet vineni; esıl ca axiret vineni. Ino sebeb ra mergê xo qediyayişê hesretê welati vineni. Heyatê Ğurbet ra dıma heyato esıl destpêkeno. Şair zı heyatê ina dunya sey Ğurbet vineno, heyatê axireti welato esıl vineno u hesretê welato heqıqı anceno:

*Eg Ğêrivi d’ merg gironê ma bigir
Bê gumon wu gon gironê ma bigir
Ma hivi kên ruejêk in hasrêrê qêdên
Dêrd Ğurbeti pê buê welat ma murên (Beki, 2015:188)*

Sebebê yı çı beno wa bı bo wexto ki insan welatê xo ra dur bımano Ğurbet u Ğeribi dest pêkeno (Dağılma, 2022:185) Merdım Ğurbet dı her çî Ğerib vineno. Yew çiki zi ci rê şınasi nêno. İnsan, dar u kerre, erd u azman, hemeyê eşya welhasılı kelim xo miyanê Ğeriban dı vineno. Şair, ina dunya Ğurbet vineno; o semed vano ki ciran Ğeribi, rar Ğeribi, ca Ğerib o, cami u mekteb Ğeribi u layi Ğeribi:

*Ciron Ğêriv riyê Ğêriv ca Ğêriv
Comi Ğêriv mekteb Ğêriv la Ğêriv (Beki, 2015:190)*

3.4. Diwon Cebexçuri dı Hesretê Welati

Yew hetê insani tım u tım ho welatê xo dı. Wexto ki şair teberê bacarê xo dı bo mo weziyet şîiranê ey dı xo ramocneno (Varol, 2017:445). İnsan wexto ki ğurbet dı bıcuyo heyatê ey çiqas rınd beno wa bibo, wazeno wa piyoreyê dunya ayê ey bo hesretê welati insani ca nêverdena. Hesretê welati sey yew noqta insan dı cayê xo gêna, insan dı yew kêmasi verdena. Merdımı kena kalo extiyar, eg merdımı ğurbet dı kal nêbı hema nêpeşo u kal mendo. Hesretê welati zereyê ğerib veşnena kena kıl, sey jarê mari hedi hedi merdımı kışena. O sebeb ra vateyê verinan dı vaciyo ki; bılıl eşto qefesa zerin, bılıl vato ax welatê mı, ax welatê mı. Şair, hisanê ğeribi mocneno wendekaran:

*Welat ğêriv xuerton ken kal hasrê welat herkes ken kal
'Aziz nêpeşo nêbiyo kal hala ho geren yo heval (Beki, 2015:182).*

*Hasrê welat zerrê ğêriv vêşnena
Zê zehir mar merdım ğêriv kışena (Beki, 2015:190)*

4. Diwon Cebexçuri dı Teswirbiyayışê Xususiyetê Welati

Goreyê riwayetan mucizeyi Hz. İsayi zedi bi. Ini mucizeyan ra yewi zi inoyo ki; nefesê Hz. İsayi zaf tesirin bı. Nefesê ey nêweşi kerdini weş u merdeyê kerdini gani (Uzun, 2000:473). Şair, beyita ki cêr dı nusiyaya goreyê ina beyit boyê welati teşbihê nefesê Hz. İsa yi keno. Eg boyê welati honde tesirına welat çendeki şirino; merdım wexto ki bımıro, erzeni miyanê kefeni boyê welatı ci rê honde kı hewl yena; welat çiqas ci rê şirino inan mocneno wendekaran. Serê kefen dı waştışê nuştışı “boyê welati sey hêlm Mesiha” muhimiyê welati işaret keno:

*Kom kefên ma ken a wa in ser binus
“Buê welat zê hêlm Mesiha” wa binus (Beki, 2015:188)*

İnsan wexto ki dunyayê xo bedılreno, kefen keni u erzeni mezeli, herr erziyena serê ey. Şair, aya herra ki erziyena serê insani ina herr dı boyê welato şirin vineno. Welat serê insan dı yew cayo zaf tesirin o u çiyi ki welat ra gureto xo dı beno axireti. Kefeni zi semedê heyato newi sey perin vineno. Şair, cayê heyato esil axiret vineno; ino rid ra bedilıyayışê dunya ra weş behs keno u sebebê şabıyayış vineno. Tabut, mezeli u guni dı sanetê teşxis virazeno:

*Buê watên şirin şonen sêr gon ma ra
Yo pêrin hayat newi don con ma ra
Tabut ben şa mezeli ben şa gon ben şa
Zêr bena şa guın bena şa con ben şa (Beki, 2015:188)*

4.1. Diwon Cebexçuri dı Muqadesiya Welati

Welat, “Diwon Cebexçuri” dı cayo zaf qımetın o. Şair; ko, deşt, ro, la, welhasil hemeyê cayê welati şirin u sey taca zerin vineno. Goreyê riwayetan kam kı awê heyati bıwero/bışımno ina dunya dı qê ey merg çini yo. Diyayış u şımitışı ina awe zaf mumkin niyo. Goreyê riwayetan Hz. Xızırı ina awe diya u şımıta. Şair, honde qımet dano welati ki awê welati sey awê heyati vineno u yew teşbih virazeno:

*Awê yi awê hayat a deşt u kuê yi zaf şirin
Her yo waslê in welati êrcena taca zerin (Beki, 2015:182)*

4.2. Diwon Cebexçuri dı Sembolê Welatê Xuseri (Azadi)

Goreyê fitrati, insan qayılo ki fikr u hereketanê xo dı serbest bo. Şair vano; çağ ki ma hê tede cuyeni insanê ino çağ qet bındesti nêwazeno. Her kes sey xo fikriyeno u hereketanê xo zi goreyê fikrê xo erzeno. Labelê tikeyê zaman, insani welatê xo dı yew nêheqi vineni. Ina nêheqi bena sebebê caverdışê welati. Labelê peyni ra peyni herrê mezeli ey herrê welat a u heta mehşer ina herr serê ey dı manena:

*Ina çağ id ço bindesti nêwazen
Lakin rêrê welat ra yo lapat wen
Herkes aziz welat id peni d' kuen ra
Hata mahşer herrê welat ser kên ra (Beki, 2015:186)*

5. Diwon Cebexçuri dı Şuğuliyayişê Kelimeya Welati

Diwon Cebexçuri dı kelimeya welati çend manayan dı şuğuliyaya. Ekseri qê diyarê İslam kelimeya welat şuğuliyaya. Qê bacaran, qê Ğerb, qê cayo wertağ zi kelimeya welati şuğuliyaya. Cêr dı bin sernuşteyan dı kelimeya welati kama yo mana dı şuğuliyaya bı misalan diyaya.

5.1. Manayê Bacaran dı Şuğuliyayişê Kelimeya Welati

Goreyê Muslumanan tikeyê cayi mubarek ê. Sebebê mubarektiyê ini cayan şexîsî mubarek i. Ini cayan ra yewi zi Mekke ya. Çunki Hezret Muhammed Mekke dı ameyo dunya, uca dı cuyo u mucadeleya dinê İslam Mekke dı destpekerdo. Yew zi qibleyê Muslumanan Kâbe ha Mekke dı. Ino sebeb ra Muslumani bacarê Mekke mubarek vineni. Şair, welatê Hezret Muhammed ra behs keno u uca yew cayo muqeddes vineno. Mekke rê sîlam erşaweno:

*Mekke Mekke şîrîn Mekke Mekke Mekke zerîn Mekke
Tî welatê Muhammedi hazar selam tu r' ey Mekke (Beki, 2015:72)*

*Ma Ka 'be narue zere xu d' ma gul narue zere rêz xu d'
Ma Beytullah xu d' ard welat ma tewaf kên zere kê xu d' (Beki, 2015:76)*

Goreyê Muslumanan cayo mubarekan ra yewi zi Medine ya. Şair vano, wefatê Hz. Muhammed ra dıma yew huzun şarê Medine tepîşt u aqıl sareyê yın dı nêmendo, piyoreyê biyi toş:

*Bad wefat rehber in 'alê m şar Medine kot yo matem
Bilal biyo toş kot huzn û ğem pa şar welati ay Nebi (Beki, 2015:96)*

5.2. Manayê Ğerb (Rocawan) dı Şuğuliyayişê Kelimeya Welati

Şair, kelimeya welati qê Ğerbi (meğrib) şuğulneno. Ğerb, yew herême temsil keno. O semed ma eşkeni vacı ki kelimeya welati têna semedê yew dewlet, yew wilayet u semedê cayo ki merdım tede ameyo dunya u tede cuyo nêşuğuliyeno. Aya mîleta ki baweriya yın seyyewbinan a, ay dewletê ki dewlemendi, sozi yın perê keno, şair semedê inan zi kelimeya welati şuğulneno:

*De dayê dayê dayê
Va wusar omiyo wusari 'Arabi
Gula sur buê dona welati meğribi
Gul kêrd a welati Tunus û Fas û Libi
Ma va qê in wusar rueşon gulê Yesribi (Beki, 2015:252)*

5.3. Manayê Diyarê İslam dı Şuğuliyayişê Kelimeya Welati

Şair, welat ra diyarê İslam fehmkeno. Diyarê İslam dı problem bı bo, qê halkerdışê probleman merdımı dewa kewni wertı. Miletê xo ra heqıqatan vani. Pê ronayişa dewlet serbestiya tam nêbena. Wexto ki dewlet niya ro, gereka mîlet fikrê xo reheti ser ifade bıkero, dinê xo reheti ser bıcuo. Eg reheti ser nêcuyê yew problem est o. Ino problem rey rey hetê dewlet ra vıraziyeno rey rey zi miyanê xelq dı şeklê bêimani, bêexlaqı, bêdini, bêirfanti, bêqurani bena. Wexto ki qê şari problem vıraziya, qê serbesti tikeyê rehberi veciyeni wertı. Wexto ki Tırkiya dı problem biya Mehmet Akif Ersoy, Atif Xoca, Seid Nursi, Şeyh Seid dewrê xo dı kewti wertı u şarê xo rê heqıqati vati bi. Hasan El Benna u Seyyid Kutub Mısır dı şarê xo rê heqıqati vati bi. Helbet rehberi ki te ra behs biyo hem welatê xo dı hem zi diyarê İslam dı tesirê inan zaf bo. İqazê inan têna şarê xo niyo, piyoreyê diyarê İslam o. Şair ini rehberan ra behs keno u hunerê telmih vırazeno:

*Hela şu pers 'Akif çira ho qijen
 Gelo İqbal çira tımtum ho qiren
 Çira Efgani şew ruej ho tum geren
 Hasen El Benna tum tum ho bermen
 Hasen Benna kot Huseyn Kerbela dım
 Şehadet şerbeti şımit Bilal dım
 İmam Nursi zindon zindon çı geren
 Dest yo imon dest yo Qur'on gen geren
 Seyyid Qutub çitê berd vêr kindiri
 Atıf Xoca çira kot pêş Pêxmeri
 Çira kerd dard Sa'idi Sıpti Pali
 Çitê eşt dar Mela Mahmudi 'Ali
 (Beki, 2015:178)*

Şair yewna beyit dî vano, diyarê İslam dî zaf musibeti est i. Hunerê husni tahlil vırazeno. Sebebê 'azman ra varayişê belan, diyarê İslam dî biyayişê gunan o. Welatê İslam dî qetl u qital zaf o. Musluman, Muslumani bi-laheq kışeno. Ino kıştış zi bin motifê dinê İslam dî mocneno ra. Helbet diyarê İslam dî hetê dewletanê meğribi qetl u qital beno, şair zi ino hal zano. Labelê beyita ki cêr dî nusiyaya goreyê ina beyit şair, zıraro ki Musluman dayo Muslumani u dıma zi belayê ki Humayi da yi diyarê İslam, serê inan dî vındeno:

*Zemin ra gunê hê don we 'azmon ra belê hê varên
 Welat İslom biyo mezbahe hewa ra satwêt guin varên (Beki, 2015:42)*

Lacê Adi Şeddadi, sey ceneti yew cayo rınd vıraştı. Bağçe u koşki ki ey vıraştı, edebiyat dî nameyê ey ceneto zurkin ameyo zanayış. Ekseri irem tori çekuyê rêz şuguliyo (Kurnaz, 2007: 205). Haremeyn; semedê Mekke u Medine vaciyeno. Şair, xortanê welati wasıfneno u vano: Xorti, welatê xo kenı sey Mekke u Medine; hemeyê cayê welati kenı sey rêzê iremi. İta dî xortê Muslumanan ra behs keno, welati zi sey diyarê İslam şugulneno:

*Xuert welati in cihoni
 Welat xu kên zê Haremên
 Misk û 'anber ay watani
 Her ca kên zê rêz İremên (Beki, 2015:432)*

Şair vano; wexto ki welatê İslam dî problemi bıqediyi, her ca bı bo rezê gulistani, heya u edeb dunya sey cenet bıkeri o wext ez mezêlê xo dî bena rehet. Şair; merdımeko qê rındbiyayişê dunya derdi yı esto bı nameyê hemeyê kesan, misalan sera xo ra dano:

*'Aziz o çağ felekon ser sêron ken
 Welat İslam ben zê baği guliston
 Hay û edeb kurê 'ard zê Adın ken
 O çağ ez mezêl xu d' bena zaf ason (Beki, 2015:410)*

Şair, sebebê belayan xeta ummet dî vineno. Xeta ino ki; ummet diyarê İslam warwerdaya u xo dayo hetê Ğerb (Rocawan) ra. Hediseya Kerbela tarixê İslam dî nameyê zulm a, qetl u qital a. Tarixê İslam dî meseleya zaf giran a. Şair ina mesela ano vir u imdat wazeno:

*Ummet vêr xu şo hêt ğerba biya bela
 Her cê welat ummet biyo zê Kerbela
 Herim ummêt her ruej ho guin ken vıla
 Şo Nebi ra vaj ummet ha bawê tu (Beki, 2015:108)*

Wexto ki yew ca dî problem bı bo, aya problem her çi rê tesir kena. Xeripiyayış, sistem dî têna nêmaneno; xuzuri ser erd dî qediyeno u insan bêxuzur beno (Balkaya, 2021:31). Nê tern nê zi wışk maneno. Ino rıd ra insan yew problem bıvino gereka qê halkerdışê problem xebat bıkeri; wa nêvacı mı rê çı lazım o. Eg merdım cıtkar bı wa bızano ki problem tesirê yegan kena. Eg qayilo cayo hewl u pak dî bıcuıy wa bızano ki hewayo pak ci rê nêmaneno. Derd u keder u ğem u bela qê her kes beni. O semed ra her kes gereka gureyê eyo ewil çi

yo gureyê xo hewl bikero. Eg ulemayo wa ulemati, cıtkaro wa cıtkarê hewl bikero:

*Gelo se bı puk vırazya welat ıd
Kıl zê hewê wurişt deştê Fırat ıd*

*Yo şewatı kot mon warê welati
Tern û wışk piyê vêşnê kılê şewati*

*Nê hewa mend nê yega mend nê delav
Her ca mahzun her ca ğemin ço çin şav'
Her ca qê şar ma biyo Meşhêd Kerbela
Her ca d' don we hanzar derd û ğem bela*

*Çı çağ kuar û kerr û lal piyêr biyi şonê
Sarê bi ling ling biyi sarê saroni (Beki, 2015:176)*

5.3.1. Manaya Umumi dı Şuğuliyayışê Kelimeya Welati

Kelimeya welati, manaya hira dı şuğuliyena. Hem manayê welat hem manayê memleketi hem zi manayê herême dı şuğuliyena. Şair zi, beyita ki cêr dı nusiyaya ina beyit dı kelimeya welati qê bacaran şuğulneno. Şair vano her roc bacaran ma dı problem vıraziyena. Her roc yew bacarê ma beno tari, miyanê tariti dı maneno u şiyeno wı. Ino hal şair dı yew tengasi vırazeno. Biye kıştış, biye zulüm yew rocê Allahi nêmeno. Honde kı problem u zulüm dunya dı est i ki koşkê dunya şair çım dı beni bêqımetın:

*Her ruej yo bajar ho şın kue her şew yo welat şiyen we
Her ruej hanzar con şın hona kueşkon dunya ez pê sekir (Beki, 2015:174)*

Eg yew merdım qayılo wa insani serê raro heq dı şiyeri; verê cu gereka wı raro heq ser o şiyero, dıma dor u dormaleyê xo, fıko u cemato ki wı aidê eyo, şaro ki wı miyanê ey dı cuyeno inan rê raro raşt vaco; hewli vıla bikero. Zewbina gureyi, gureyê betal ê. Şair, qê vılakerdişê hewli zıwanê Zazaki dı şiir nuşti, tewır tewır cayan ra wendekari dayi wendiş, wendekaran rê melati u me'lemti kerda. Musnayış dı wendekarê xo sey gul diyi u zêd biyayışê inan sey gulistan diyi u hunerê teşbih vıraştı:

*Mı vaton zon Kırdki ra vıraşt yo baği şi'riston
Mı deştê 'azmon welat ıd vil romit piyêr bi guliston
Mı her kue ra yo vil guret mı her kiye ra yo gul guret
Zemin deştê Cebexçur ıd mı na rue perin bın guret (Beki, 2015:16)*

Netice

Şair; wexto ki medresa wendêni teberê keyê dı b1, akademi dı xebat kerdêni hina zi teberê keyê dı b1. Teberê keyê u bacarê xo dı mendış şair dı yew hesretê welati ardo meydan. Ino hesretê welati zıwanê dadi dı şair dayi nuştış. Ino mewzu sey mewzuyo ferdi aseno; labelê mewzuyo ictimai yo. Çunki derheqê welat dı şair nusiya hin têna malê şair niya, bena malê hemeyê şari.

Edebiyato klasik dı heskerdişê welati pê qalê “Hubbû’l vatan mine’l iman” (heskerdişê welati iman ra ya) şuguliyaya, labelê Cebexçuri ina qal nêşugulnaya.

Şair kelimeya welati manaya hera dı şugulneno: Manayê; cayo ki merdim tede ameyo dunya, cayo ki tede cuyo, bacar, herême, diyarê İslam, Şerq u Ğerb (Rocawan) dı şugulneno.

Goreyê şair, eg çımanê hemwelatan u welatperweran ra bion hemeyê welati rindê u baş ê. Şair vano ki welatê herkesi ci rê sey firdewsi yo, telê welati wayiran rê sey nergisi yo. Şair, telê warê welati gulanê neyaristan ra wêşer vineno.

Şair, miyanê welatê İslam dı hem zerrı hem zi teber ra yew mudaxale vineno u perişantiyê welati mocneno wendekaran. Neticeyi teber ra mudaxale dı tar u mar biyayişê ban u xan u cami usn misal dano. Zerı ra mudaxale dı xeripnayışê din u exlaq usn misal dano.

Welat, dar u kerre u qelabalık ra ibaret niyo. Eg welat weşo u keyfi dano insanan sebebê inan ra yewi zi merdımı erjaye ye. Mekke u Medine cayo mubarek u rind viniyeni, goreyê şairi sebebê ini Hz. Muhammed o.

Şair, boyê welati sey boyê misk u anber vineno. Ay ki ğurbet dı cuyeni pê boyê welati beni mest. O semed, çım u goşi ğeriban tım u tım ha riyê welati dı.

Şair, fanitiyê hemeyê çi ra behs keno u peyni ra peyni welato esıl, welato baqi axiret vineno. Ino weziyet derheqê cuyayış u merg dı fikrê şair mocneno wendekaran.

Şair, qimet dano alıman u alıman sey estaran vineno. Mergê alımani zi sebebê tariti vineno.

Ma eşkeni ina vacı ki şiiri Mela Aziz Beki ê Zazaki hema zaf nêameyê şinasnayış. Zaf nêameyê wendış. Eg şiiri Mela Aziz Beki biyeri wendış, bışınasiyi ma bawer keni ki tehmo weş u ilham dani wendekaran.

Çımeysi

- Apuhan, D. (2022), “ The Concept of Death in Mullah Abdulaziz Beki’s Dıwan”, *International Scientific Research Congress Dedicated to The 30th Anniversary of Baku Eurasia University*, / Baku, Azerbaijan, 515-521,
- Balkaya, A. (2021), Âşık Mevlüt İhsani’nin Şiirlerinde Vatan Algısı, *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 27-36.
- Bayrak, Ö. (2007), Vatan ve Millet Teminin Yahya Kemal’in Şiir Dünyasına Yansıması, *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*.
- Beki, M.A. (2015), *Diwon Cebexçuri*, (Ed. Murat Varol), Bingöl Üniversitesi Yayınları.
- Çalışkan, A. (2014), Namık Kemal’n Hürriyet Kasidesi ve Tahlili, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal Of International Social Research*, 7(31), 81-118.
- Dağılma, İ. (2022), *Edebiyato Modern ê Zazaki (Dewır; Tewır u Mewzu)*, Weşanxaneyê Vir, Bingöl.
- Jawadi, Z. (2021), Firdevsi’nin Şâhnâme’sinde Vatan ve Vatanseverlik Teması, *Nüşa*, (53), 117-154.
- Karga, G. B. (2019), Meydan Okuyan Bir Kadın Şair: Âdile Sultan Divanı’nda Vatan ve Savaşla İlgili Benzetmeler, *Journal Of Institute Of Economic Development And Social Researches*, 5(18), 195-205.
- Kurnaz, C. (2007), *Ahmet Talât Onay- Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*, Birleşik Dağıtım Kitabevi, Ankara.
- Kurt, A. (2009), Tanzimat’tan Günümüze Türk Şiirinde Vatan Teması, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları* (1), 105-137.
- Levend, A.S. (1984), *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, Enderun Kitabevi, 4.Basım, İstanbul.
- Narin, İ. (2016), Fıkha Adanmış Bir Ömür: Abdulaziz Beki Hayatı, Eserleri ve Fikhî Görüşleri, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(12), 173-192.
- Sarı, M. (2016), “Divân Şiirinde Vatan” *Hikmet - Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]* Prof. Dr. Mine MENGİ Özel Sayısı, 2(5), 209-244.
- Uzun, M.İ. (2000), “İsa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.22, 473-475, TDV Yayınları, İstanbul.
- Varol, M. (2017), Abdulaziz Beki’nin Diwon Cebexçuri Adlı Eserine Dair Bir İnceleme *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(49), 438-450.